

ČASOPIS ZA POVIJEST ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue:

O okruglim obljetnicama

On round-number anniversaries

Uredila / Edited by

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

Uz stogodišnjicu riječkog Radničkog vijeća. Klasna alternativa nacionalnim državama na sutonu Monarhije

IVAN JELIČIĆ

Institute of Political History, Budapest
Hungary

UDK: 329.14(497.5Rijeka)”1918”
331.107(497.5Rijeka)”1918”

Izvorni znanstveni članak/Original scientific paper

Primljeno/Received: 15.10.2018.

Prihvaćeno/Accepted: 04.12.2018.

U članku se analiziraju uzroci koji su doveli do stvaranja socijalističkog Radničkog vijeća u Rijeci (Fiume) 1918. godine i prikazuje biografije osoba navedenih među trideset i jednim članom vijeća. Polazeći od nacionalnih historiografija koje uglavnom ne spominju ovu radničku organizaciju, pokazujem kako radničko-klasna identifikacija, shvaćena politički, ne smije biti izostavljena iz povijesnog razmatranja. Osparavajući klasične nacionalne narative, članak naglašava kako socijalisti nisu bili anacionalna snaga. Socijalisti su smatrali nacionalnu identifikaciju stvarnim faktorom, ali nisu smatrali nužnim prigrliti nacionalnu državu kao politički oblik organizacije teritorija. Također, smjernice djelovanja Radničkog vijeća svjedoče uključivanju socijalista unutar lokalnog riječkog habsburškog društva. Stoga socijalistička aktivnost pokazuje kako multinacionalno iskustvo Habsburške Monarhije nije bilo zaboravljeno 1918. godine. Međutim, to iskustvo bilo je oživljeno i preoblikovano u drugačijim oblicima poput zahtjeva za uzdizanjem Rijeke na nivo nezavisne republike. Nadalje, biografije radnika pokazuju kako nakon kratkog postojanja Radničkog vijeća, njegovi članovi slijede različite političke opcije. Ipak, pored političkog pristupanja talijanskom nacionalizmu, fašizmu ili političkoj pasivizaciji, u nekim osobama opstojala je ljevičarska orijentacija. Još jedan prilog važnosti istraživanja kontinuiteta klasne identifikacije.¹

Ključne riječi: Rijeka/Fiume, Habsburška Monarhija, Socijalizam, Radnička klasa, 1918.

¹ Rad predstavlja proširenu i nadopunjenu verziju jednog dijela autorove doktorske disertacije. Ivan JELIČIĆ, “Nell’ombra dell’autonomismo. Il movimento socialista a Fiume, 1901-1921.”, doktorska disertacija, Università degli Studi di Trieste, Dipartimento di Studi Umanistici, Trieste, 2017.

Uvod

Cilj ovog rada je ukazati na jednu vremenski vrlo ograničenu klasno-političku organizaciju koja je postojala u Rijeci (*Fiume*) 1918. godine. Stogodišnjica osnivanja Radničkog vijeća dobra je prilika da se pokuša predstaviti funkcija te strukture i da se rasvijetle biografije ličnosti angažiranih u socijalističkom pokretu u Rijeci.² Radničko vijeće, stvoreno kao protuteža Talijanskom nacionalnom vijeću i Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba, omogućava nam upravo nadilaženje klasičnih nacionalnih narativa koji vide Rijeku 1918. godine isključivo kao mjesto sukoba dvaju nacionalizma. Pojava vijeća sastavljenog od radnika ukazuje na važnost razmatranja klasne identifikacije kao alternative nacionalnim identifikacijama. Radi se, naravno, o klasnoj identifikaciji koja je politički oformljena zahvaljujući socijalističkoj ideologiji, a ona u Rijeci ima značaja zahvaljujući sindikalnoj i partijskoj strukturi koja postoji od početka 20. stoljeća. Međutim, klasna identifikacija ne predstavlja antipod nacionalnoj identifikaciji, odnosno klasna svijest ne negira nužno nacionalni identitet.³ Kao što ćemo vidjeti u proglašenju Radničkog vijeća iz listopada 1918., radnici se ne protive ili ne traže nestanak nacionalizma. Nacionalizam, odnosno nacionalna pripadnost, za njih je općeprihvaćena pojava. No to ne znači da lokalni socijalisti teže ka življenju u svijetu nacionalnih država.

Rijeka (*Fiume*), naselje na zapadnoj obali Rječine, nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe kao *corpus separatum*, zasebno tijelo, pripada Ugarskoj. U tom razdoblju grad ima određeni stupanj autonomije te je ovdje talijanski službeni jezik lokalnih institucija premda je stanovništvo višejezično i multinacionalno. Na istočnoj strani Rječine, u sastavu Hrvatske-Slavonije, počinje se razvijati Sušak kao predgrađe Rijeke, ali i kao ekonomsko-nacionalna protuteža Rijeci. Slomom Austro-Ugarske Monarhije, pitanje pripadnosti grada Rijeke postaje međunarodni problem. Već spomenuta nacionalna vijeća bore se za prevlast, a dolazak međunarodnih okupacijskih trupa, ustvari većinom talijanske vojske, donosi prevagu odnosa u korist Talijanskog nacionalnog vijeća. Međutim, pored programa aneksije Italiji ili Hrvatskoj, u Rijeci opcija ne manjka; jedan dio trgovaca zagovara stvaranje nezavisne države za šire riječko područje, njima se uskoro priključuju sljedbenici Riccarda Zanelle⁴, jednog od najznačajnijih

2 Imena i prezimena članova Radničkog vijeća donosim u obliku u kojem su ona zabilježena u izvorima. Kako su izvori poglavito na talijanskom jeziku, tako je i talijanski oblik dominantan u ovom članku. Ponegdje, kada postoji zabilježen i drugačiji oblik, hrvatski i/ili mađarski, navodim i taj oblik imena i prezimena. Ovim odabirom ne prejudiciram nacionalnu pripadnost spomenutih osoba.

3 O tome postoji vrlo opsežna teoretska literatura. Kao dva dobra istraživačka primjera te problematike vidi Maarten VAN GINDERACHTER, „Social Democracy and the National Identity: The Ethnic Rift in the Belgian Workers' Party (1885-1914)“, *International Review of Social History*, 52 (2007.), 215-240 i Jakub BENEŠ, „Czech Social Democracy, František Soukup, and the Habsburg Austrian Suffrage Campaign 1897-1907. Toward a New Understanding of Nationalism in the Workers' Movements of East Central Europe“, *Centre. Journal for Interdisciplinary Studies of Central Europe in 19th and 20th Centuries (Střed. časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století)*, 2 (2012.), 9-33.

4 Amleto BALLARINI, *L'antidannunzio a Fiume. Riccardo Zanella*, Trieste, 1995.

političara u predratnom razdoblju, tražeći uspostavu slobodne države za teritorij *corpusa separatuma* te i sami socijalisti koji zagovaraju koncepciju nezavisne republike pod okriljem Socijalističke Internacionale. Neizvjesni međunarodni položaj Rijeke pokušava razriješiti Gabriele d'Annunzio koji svojim ulaskom u grad želi dovesti Italiju pred gotov čin i isprovocirati aneksiju, međutim njegova prisutnost u gradu dodatno pogoršava i komplicira situaciju. Umjesto aneksije Italiji, dolazi do razdoblja progona neistomišljenika i političkog eksperimentiranja koje okončava Rapalski ugovor potpisan krajem 1920. između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS. Rijeka nakratko postaje nezavisna država, politički podijeljena između pristalica aneksije Italiji i pristalica riječke nezavisnosti predvođenih R. Zanelom. Demokratski izabranu vladu potonjih, poništavaju nasiljem talijanski nacionalisti i fašisti te unutarnju nestabilnost okončava novi mirovni ugovor kojim Rijeka 1924. postaje dio, sada već fašističke, Kraljevine Italije. Drugim svjetskim ratom dolazi ponovo do promjena te oslobođenje od nacifašista donosi i novu radikalnu promjenu suvereniteta; Rijeka od talijanskog postaje hrvatski grad. Obrat nacionalnih odnosa moći prati i ideološka transformacija koja rezultira odlaskom velikog dijela riječkog stanovništva.

Vratimo se sada na socijalistički i radnički pokret u gradu Rijeci. Socijalističke ideje u drugoj polovici 19. stoljeća pojavljuju se u industrijski razvijenijim dijelovima habsburških posjeda, a nešto kasnije dolaze do Rijeke. Dualnost monarhije se pretočila i na organizaciju socijaldemokracije tako da ustvari nastaju dvije organizacije, a Rijeka po svom pravnom položaju spada u djelokrug mađarske socijaldemokracije. Ipak, unutar samih socijaldemokratskih partija dolazi do nacionalnih podjela ili, u slučaju Hrvatske-Slavonije, do administrativno-nacionalnih raspodjela tako da na teritoriju Sušaka djeluje Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije (SDSHiS). U obližnjoj Istri djeluje organizacijski snažna Talijanska jadranska sekcija socijalističke radničke partije u Austriji, sa središtem u Trstu, i nešto slabija, pretežito slovenska, Jugoslavenska socijaldemokratska stranka. Stoga ne čudi što u Rijeci, području na račvanju ugarskog i austrijskog dijela monarhije te talijansko-austrijske, hrvatsko-ugarske i mađarske socijaldemokracije, dolazi početkom 20. stoljeća do uspostave organizacije koja će se nazivati međunarodnom socijaldemokratskom ili socijalističkom partijom. Organizacijski, stranka i njeni sindikati će se uglavnom osloniti na svoju administrativnu središnjicu u Budimpešti, kulturološki će biti više vezani uz talijanske socijaldemokrate iz austrijskog dijela monarhije, ali neće niti nedostajati poveznica sa SDSHiS-om. Dakle, Habsburška Monarhija bila je multinacionalni kontekst u kojem su socijalisti bili naviknuti djelovati i živjeti. I uz sva proturječja Monarhije taj oblik državne strukture, u kojem je bilo moguće razvijanje nacionalnih pokreta, za radništvo je predstavljao matično stanište.⁵ Doduše, ne treba zaboraviti da u habsburškom razdoblju važnu okosnicu države predstavljaju

5 Za novi pregled povijesti Habsburške Monarhije vidi Pieter M. JUDSON, *Povijest Habsburškog Carstva*, Zagreb, 2018.

općine, u ovom slučaju grad. Socijalna integracija radništva odvija se kroz gradske strukture, a kasnije i državne, koje predstavljaju važan oblik društvenog vezivanja. Radnička društva, sindikati i lokalna socijalistička partija ne mogu se stoga razmatrati izvan tog konteksta.⁶ Klasna svijest i socijalistička ideologija razvijaju se u sukobu, ali i konfrontaciji s vrijednostima koje postoje u Rijeci koja ima specifičan položaj u Kraljevini Mađarskoj u habsburškom razdoblju.

Pregled historiografije o Radničkom vijeću

U lokalnoj talijanskoj historiografiji prije Drugog svjetskog rata, riječko Radničko vijeće ostalo je gotovo neprimijećeno zbog političko-nacionalnih razloga odnosno postojanje te organizacije nije se uklapalo u narativ o talijanskoj Rijeci. E. Susmel samo u prolazu spominje Radničko vijeće kao jednu od prijatnijih pripajanja Rijeke Italiji, ali ne pridodaje mu veliku važnost.⁷ Koju godinu kasnije, S. Gigante spominje da su socijalisti pokušali organizirati Radničko vijeće i izboriti se za stvaranje Riječke Republike. Po tom autoru, među socijalistima je već tada ojačavala jedna komunistička jezgra, a sami socijalisti u ime „univerzalnog bratstva“ nisu skrivali naklonjenost prema Hrvatima.⁸ Nakon Drugog svjetskog rata, Radničko vijeće će u lokalnoj talijanskoj historiografiji zaslužiti malo više prostora. Tako će A. Depoli ustvrditi da je Radničko vijeće bilo sačinjeno od Talijana, Hrvata i Mađara te da slavenski radnički elemenat, pod utjecajem socijalističkih ideja, nije gajio simpatije prema pripajanju Rijeke Hrvatskoj zbog socijalne zaostalosti iste. Nadalje, A. Depoli navodi kako su među riječkim socijalistima ustvari odzvanjali programi socijalističkih partija iz Ugarske i Trsta, bez pokušaja prilagodbe na lokalnu situaciju, a najviše naglašava činjenicu da Radničko vijeće nije priznavalo kao sugovornika Jugoslavensko narodno vijeće već Talijansko nacionalno vijeće.⁹ Kao primjer autor navodi da su Radničko vijeće i Crvena garda surađivali s Talijanskim nacionalnim vijećem u opskrbi grada hranom.¹⁰ Valja navesti i svjedočanstvo A. Luksicha-Jaminija koji tvrdi da je Radničko vijeće zatražilo dopuštenje od Talijanskog nacionalnog vijeća za stvaranje Crvene garde, a funkcija garde bila je čuvati općinska skladišta i pomagati u održavanju javnog reda.¹¹ Kao što se može vidjeti, u vrlo kratkom razdoblju Radničko vijeće i socijalisti su od antitalijanskog elementa postali

6 I dalje su izrazito važne opaske V. Oštrića o problematiki istraživanja radničkog pokreta kako za područja tadašnje Jugoslavije, tako i za područja današnje Hrvatske. Vlado OŠTRIĆ, „Radnički pokret u jugoslavenskim zemljama od svojih početaka do 1918-1919. godine (I. Historiografije SKJ) i odnos općeg, posebnog i pojedinačnog“, *Povijesni prilozi*, 1 (1982.), 11-61.

7 „Era sorto il Consiglio degli operai che, non potendo reggere la furia incalzante degli eventi, si sfasciò“, u Edoardo SUSMEL, *La Città di passione. Fiume negli anni 1914-1920*, Milano, 1921., 175.

8 Silvano GIGANTE, *Storia del Comune di Fiume*, Firenze, 1928., 186-187.

9 Attilio DEPOLI, „XXX Ottobre (precedenti e prime ripercussioni del plebiscito fiumano)“, u *Fiume XXX ottobre 1918*, ur. Mario DASSOVICH, San Giovanni in Persiceto, 1982., 186-87.

10 Ibid., 191.

11 Antonio LUKSICH-JAMINI, „Cinquantenario fiumano della guerra 1915-1918“, *Fiume*, 1-2 (1967.), 76-77.

jedan od faktora potkrjepljivanja pripadnosti stanovništva Rijeke talijanskom nacionalom prostoru.

Nakon uspostavljanja socijalističke Jugoslavije, lokalna hrvatska historiografija nije baš bila zainteresirana za Radničko vijeće i riječke socijaliste. U Zborniku iz 1953. prevladava narativ o dvama suprotstavljenim nacionalnim vijećima pa Radničko vijeće nije ni spomenuto.¹² Koju godinu kasnije, u pionirskom radu o radničkom pokretu u Rijeci, D. Bogdanić pisat će i o Radničkom vijeću navodeći kako su „socijalisti okupljeni oko Radničkog vijeća u Rijeci odlučno branili Rijeku zajedno s Istrom kao hrvatski teritorij“.¹³ Na ovaj način Bogdanić pretvara socijalističke i klasne agitacije u izraz hrvatskog nacionalizma bez pokušaja da pojasni ulogu Radničkog vijeća ili da ga kronološki locira. Pedesetih godina, F. Čulinović pišući o odjecima Oktobarske revolucije za Rijeku će tek spomenuti pobunu Jelačićevaca¹⁴, zanemarujući Radničko vijeće.¹⁵ U posljednjoj gradskoj monografiji iz jugoslavenskog razdoblja, iako će radnički pokret i socijalisti dobiti važan prostor, Radničko vijeće opet nije spomenuto.¹⁶ Slično tome, u ulomku za stalnu postavu Muzeja narodne revolucije u Rijeci, a objavljeno u „Dometima“, nema riječi o Radničkom vijeću.¹⁷ U radu o Komunističkoj partiji Rijeke, P. Strčić navodi kako se 1918. grupa socijalista iz Međunarodne socijaldemokratske stranke povezuje sa zagrebačkim proletarijatom, šalje predstavnika na sjednicu Radničkog vijeća iz Zagreba, traži podršku u protestima protiv „strane okupacije“, traži pomoć, a u gradu zahtijeva Crvenu gardu i traži za nju oružje.¹⁸ Mogli bismo stoga tvrditi da se socijaliste i Radničko vijeće ipak pokušavalo uvrstiti u hrvatsku nacionalnu historiografiju ističući pojedine elemente koji idu u prilog vezama s Hrvatskom ili suprotstavljaju Italiji poput navedenog slanja socijalističkog predstavnika u Zagreb ili protesta protiv strane okupacije. Kao što smo vidjeli, na sličan način to je činila lokalna talijanska historiografija ističući elemente koji su išli u prilog talijanskim tendencijama riječkih socijalista. Iznimka nacionalnog jest apostrofiranje klasno-revolucionarnog u radovima M. Sobolevskog. U knjizi posvećenoj šezdesetoj godišnjici osnutka Komunističke partije Jugoslavije, M. Sobolevski će razjasniti kako riječki socijalisti, čija je emanacija Radničko vijeće, traže samoopredjeljenje riječkog stanovništva te

12 Vidi Milan MARJANOVIĆ, „Rijeka od 1860. do 1918.“, i Ivo SUČIĆ, „Rijeka 1918.-1945.“, u *Rijeka. Geografija - Etnologija - Ekonomija - Saobraćaj - Povijest - Kultura. Zbornik*, ur. Jakša RAVLIĆ, Zagreb, 1953., 250-251. i 277-290.

13 Dragutin BOGDANIĆ, „O radničkom pokretu u Rijeci“, *Riječka revija*, 2 (1955.), 50.

14 Radi se o sukob između 79. pješadijskog puka i mađarske državne policije od 23. listopada 1918. uzrokovan isticanjem hrvatske zastave na vojarni. Sukobu se priključio i dio riječkog civilnog stanovništva.

15 Ferdo ČULINOVIĆ, *Odjeci oktobra u Jugoslavenskim krajevima*, Zagreb, 1957., 136-145.

16 „Radnički pokret“, *Povijest Rijeke*, ur. Danilo KLEN, Rijeka, 1988., 263-269.

17 Mihael SOBOLEVSKI, „Rijeka i riječko područje u radničkom pokretu do kraja 1918. godine i Revolucionarni radnički pokret u Rijeci i riječkom području od 1919. do 1929. godine“, u *Dometi*, 8-9-10 (1976.), 105-131.

18 Petar STRČIĆ, „Društveno-politički i ekonomski uvjeti razvoja Rijeke od 1918. do 1924. godine“, u *Komunistička partija Rijeke 1921.-1924., Materijali sa znanstvenog kolokvija održanog 24. prosinca 1979. godine u Rijeci*, ur. Mihael SOBOLEVSKI, Rijeka, 1980., 21.

dok se ne stvore uvjeti za plebiscit, traže osnivanje riječke države.¹⁹ Nadalje, M. Sobolevski zapaža kako se između 1918. i 1919. riječki socijalisti inspiriraju događajima u Rusiji i Mađarskoj, gdje imaju svog predstavnika te njihova nastojanja u Rijeci treba sagledavati unutar tih revolucionarnih previranja. U monografiji o sindikalnom pokretu u Riječkoj Općini od istog autora, Radničko vijeće dobiva više prostora, ali nestaje taj revolucionarni narativ. M. Sobolevski tako piše da je odmah nakon obnove Međunarodne socijalističke partije Rijeke osnovano Radničko vijeće čija je osnovna funkcija bila voditi „cjelokupnu politiku klasnog radničkog pokreta“, obnoviti sindikalni pokret i rješavati probleme od šireg društvenog i političkog značaja. U vezi s ovim zadnji aspektom autor navodi kako je Radničko vijeće uputilo pismo Radničkom vijeću u Zagrebu tražeći da protestira protiv okupacije Rijeke zalažući se za plebiscit za budućnost grada.²⁰ Vjerojatno i u skladu s nadolazećim političkim promjenama devedesetih godina, kada je ovo zadnje djelo izdano, važnost klasne identifikacije i revolucionarni naboj ishlapili su iz historiografskog prikaza. U novije vrijeme, B. Janjatić, u razmatranjima o povijesti Rijeke u međuratnom razdoblju, piše o djelovanju Kominterne, kroz lokalne socijaliste, koja pokušava riješiti riječko pitanje bez „razumijevanja za probleme Rijeke kao hrvatskog grada“.²¹ W. Klinger, u analizi djelovanja socijalističkog i komunističkog pokreta u Julijskoj krajini, tvrdi da revolucionarne direktive Kominterne uzrokuju postupno jačanje slovenskih i hrvatskih nacionalnih težnji unutar komunističkog pokreta,²² a aktivnosti riječkih socijalista i komunista povezuje sa širenjem sovjetskog utjecaja na Jugoistočnu Europu.²³ Međutim, niti B. Janjatić niti W. Klinger ne spominju Radničko vijeće.

U pregledu historiografije o radničkom pokretu treba još dodati i svjedočanstvo Giuseppea Arrigonija (Rijeka, 1900. – 1972.) iz šezdesetih godina prošlog stoljeća. Premda u trenutku stvaranja Radničkog vijeća Arrigoni ima 18 godina, njegovo svjedočanstvo se smatralo relevantnim zbog njegova dugogodišnjeg angažmana u riječkom komunističkom pokretu.²⁴ Međutim, G. Arrigoni u svjedočanstvu ne spominje Radničko vijeće, nego navodi kako su se u Rijeci osjećali odjeci Oktobarske revolucije (i/ili situacije u Ugarskoj) i da se socijalistička stranka, preko sindikata, nametnula lokalnim

19 Mihael SOBOLEVSKI, „Komunistička partija Rijeke-sekcija Treće Internacionale 1921-1924. godine“, u *Savez Komunista Jugoslavije. Istra-Hrvatsko primorje-Gorski kotar 1919-1979*, ur. M. SOBOLEVSKI, Rijeka, 1980, 54.

20 Mihael SOBOLEVSKI, „Razvoj i djelatnost klasnog sindikalnog pokreta na području općine Rijeka u razdoblju između dva svjetska rata“, u *Sindikalni pokret u općini Rijeka do 1941. godine, Općinsko vijeće Saveza sindikata Hrvatske-Rijeka*, ur. Ljubinka KARPOWICZ - M. SOBOLEVSKI, Rijeka, 1990, 126-127.

21 Bosiljka JANJATIĆ, „Rijeka u razdoblju 1918.-1941. godine“, *Rijeka*, 1 (1994.), 76.

22 William KLINGER, „Crepuscolo adriatico. Nazionalismo e socialismo italiano in Venezia Giulia (1896-1945)“, *Quaderni CRSR*, 23 (2012.), 79-125.

23 W. KLINGER, „Un fronte unico da Trieste a Salonicco: la Venezia Giulia nella “Federazione balcanica” (1918-1924)“, *Quaderni CRSR*, 24 (2014.), 221-253.

24 Giuseppe Arrigoni je 1947. biran kao riječki predstavnik u Sabor Narodne Republike Hrvatske. O G. Arrigoniju, Giacomo SCOTTI, „Il ricordo di Giuseppe Arrigoni“, u *Italiani a Fiume. Nel Sessantesimo del Circolo Italiano di Cultura / Comunità degli Italiani 1946-2006*, (Skupina autora), Fiume, 2006., 361-365.

vlastima i napravila da radnička masa kontrolira opskrbu stanovništva.²⁵ U rubrici sjećanja, možemo spomenuti i svjedočanstvo tada mladog Hinka Raspora (Sušak, 1902. - La Havana, 1982.), također istaknutog komunista koji spominje neka lica koja su djelovala u sindikalnom pokretu u Rijeci pri kraju Prvog svjetskog rata. Ipak, niti on ne spominje Radničko vijeće.²⁶ Radničko vijeće je dakle podosta nepoznata pojava koja ustvari omogućava bolje rasvjetljavanje riječke situacije na kraju Prvog svjetskog rata.

1918. i socijalisti na prekretnici

Prije svega činjenica da u gradu na Rječini nastaje takav oblik radničkog organiziranja povezana je s odjecima Oktobarske revolucije, ali je i simptom klasne svijesti koja se razvijala izvan i unutar socijalističkog pokreta. Radnička udruženja postoje u Rijeci već pri kraju 19. stoljeća i mogu se smatrati početkom stvaranja radničke identifikacije među lokalnim stanovništvom. Razvojem socijalističkog pokreta, centralizacijom većine sindikata s Budimpeštom i kulturnom djelatnošću socijalisti su usadivali određene vrijednosti i pokušali podignuti klasnu svijest na političku razinu. U trenutku kada habsburške mađarske državne institucije prestaju funkcionirati, a postoji mogućnost stvaranja novog međunarodnog i državnopravnog poretka, socijalisti odbijaju ekskluzivistička nacionalna rješenja za dvojni Monarhiju. Stoga 30. listopada socijalisti stvaraju Radničko vijeće te objavljuju proglas u kojem traže sljedeće: organiziranje plebiscita za odlučivanje o budućnosti grada, izbornu reformu koja će dati pravo glasa osobama oba spola, bez obzira na nacionalnost, s 18 ili više godina pod uvjetom da već barem godinu dana borave u Rijeci. Nadalje, vijeće traži kraj nacionalne opresije, slobodno i neograničeno pravo na korištenje materinjeg jezika za sve nacionalnosti mjesta/države („paese“) i potpunu slobodu riječi, štampe, udruživanja te slobodu održavanja skupova.²⁷ Nekoliko dana kasnije, socijalisti pišu Radničkom vijeću u Zagrebu kako bi protestirali protiv okupacije grada od strane srpskih trupa te kako bi zatražili

25 Giuseppe Arrigoni je pisano svjedočanstvo ostavio u Rijeci, 31. srpnja 1969., u Muzeju narodne revolucije, danas Muzej grada Rijeke (F1/7). Svjedočanstvo je rukom pisano na talijanskom, a pisačom mašinom na hrvatskom. Tekst svjedočanstva objavljen je jednom na hrvatskom i dvaput na talijanskom: G. ARRIGONI, „Moja sjećanja na djelatnost radničkog pokreta u Rijeci“, u *Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919-1941.*, ur. Ivo KOVAČIĆ, Rijeka, 1970., 45-54.; G. ARRIGONI, „Breve cronistoria del movimento rivoluzionario di Fiume dal 1918 al 1940“, *Quaderni del Centro di Ricerche storiche di Rovigno* (dalje *Quaderni CRSR*), 1 (1971.), 229-242. i „Testimonianza di Giuseppe Arrigoni“, u *Parlano i protagonisti. Memorie e documenti raccolti per una storia di Fiume nella Lotta popolare di liberazione fino al 1943. Il “Battaglione Fiumano” e il “Battaglione Garibaldi”*, ur. Lucifero MARTINI, Rovigno, 1976., 28-39.

26 Hinko RASPOR, „Kratak prikaz mog revolucionarnog rada“, u *Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919-1941.*, ur. KOVAČIĆ, 17-35.; H. RASPOR, *Tokovima klasne borbe. Od Sušaka do Kube i Meksika. Muzej narodne revolucije u Rijeci*, Rijeka, 1973.; H. RASPOR, *Radnički pokret Rijeke i Sušaka 1900-1918. revolucionarne tradicije lučkih radnika*, Rijeka, 1975. i H. RASPOR, *Radnički pokret Rijeke i Sušaka 1900-1941. revolucionarne tradicije lučkih radnika*, Rijeka, 1977.

27 „Si costituisce il consiglio degli operai“, *La Bilancia*, Fiume, 31.10.1918., 1 i „Si costituisce il Consiglio degli operai“, *Il Giornale*, Fiume, 31.10.1918., 2.

plebiscit za budućnost Rijeke.²⁸ Socijalisti vide u Radničkom vijeću u Zagrebu predstavnika klasnih interesa proletarijata Hrvatske s kojim održavaju odnose upravo na temelju zajedničke klasne identifikacije. Ne radi se dakle o odrazu (hrvatske) nacionalne svijesti. Element nacionalne identifikacije može se letimice vidjeti u socijalističkom uspostavljanju odnosa s Talijanskim nacionalnim vijećem, kako je navedeno u talijanskoj historiografiji. Svakako riječki socijalistički pokret vezan je uz riječko društvo koje je u nagodbenom razdoblju (talijanski) lokal-patriotski nastrojeno. Priznavanje Talijanskog nacionalnog vijeća kao sugovornika, u koje socijalisti ipak odbijaju uključiti svoje predstavnike,²⁹ odraz je upravo te veze s ostatkom riječkog (nacionalnog) društva, ali i prihvaćanje da je Talijansko nacionalno vijeće nastavak Gradskog vijeća *corpura separatuma* koje u tom trenutku prestaje postojati. Stvaranje Crvene garde, koja čuva privatno vlasništvo i skladišta od mogućih razbojstva, u dogovoru s Talijanskim nacionalnim vijećem, primjer je kako socijalisti u listopadu-studenom 1918. razmišljaju u postojećim (lokalnim) okvirima Monarhije.³⁰ Ti okviri predstavljaju elemente nacionalne identifikacije, ali nisu isključivo niti temeljno odrazi nacionalizma. Nadalje, u te postojeće okvire socijalisti dodaju klasne elemente koji imaju potencijala postati revolucionarnima. Međutim, u tom trenutku revolucionarna opcija je još uvijek slaba, a oslabit će dodatno zbog naglog dolaska brojnih vojnih postrojbi u grad.³¹ Naravno moglo bi se činiti da socijalisti nisu imali raširenu podršku od strane masa pa da je i to razlog propale klasne revolucije. Ipak, skup koji su socijalisti organizirali na samom početku studenoga svjedoči suprotnome. Nekoliko tisuća radnika okupilo se u Gradskom vrtu (*Giardino Pubblico*) današnji Park Mlaka, gdje su govornici pričali na talijanskom, hrvatskom i mađarskom te su poslije krenuli gradskim ulicama kličući internacionalizmu, slobodi i osmosatnome radnom vremenu.³² Iako se Radničko vijeće u idućim mjesecima više ne spominje u novinama, uslijedile su daljnje akcije socijalista koje su pokazivale da sljedbenika socijalista u Rijeci nije nedostajalo. 17. studenog, na dan ulaska talijanskih trupa u grad, socijalisti na javnom skupu, održanom na talijanskom, hrvatskom i mađarskom jeziku, glasaju za

28 „Socijalisti sa Rijeke“, u Josip CAZI, *Grada za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj. Od obnove pokreta do ujedinjenja (1917.-1919.)*, Zagreb, 1955., 142-143.

29 „La seduta del comitato socialista“, *Il Giornale*, Fiume, 31.10.1918., 2 i „Una conferenza col partito socialista“, *La Bilancia*, Fiume, 31.10.1918., 2.

30 „La costituzione del Consiglio degli operai“, *Il Giornale*, Fiume, 2.11.1918., 2. Štoviše, članovi Radničkog vijeća trebali su biti i plaćeni od Magistrata za čuvanje javnog reda. DARI-22, *Magistrato civico di Fiume, Q736/1918*, Questura assunzione impiegati e personale in generale, N. 36046, Il Magistrato Civico alla Cassa/Contabilità Civica, Fiume, 6 novembre 1918. Nakon dolaska talijanske vojske u grad, kao što se vidi iz Zapisnika Talijanskog nacionalnog vijeća 23. studenog dolazi do uklanjanja Crvene garde. *I verbali del Consiglio Nazionale Italiano di Fiume e del Comitato Direttivo*, ur. Danilo L. MASSAGRANDE, Roma, 2014., 19.

31 1919. Simeone Schneider i Albino Stalzer organiziraju neku vrstu prve komunističke ćelije u Rijeci. Amleto BALLARINI, „Albino Stalzer: “il compagno” dimenticato. Le controverse origini del partito comunista fiumano“, *Fiume*, 28 (1994.), 13-20. S. Schneider bio je jedan od govornika na skupu početkom studenog 1918., vidi „L'imponente manifestazione operaia“, *Il Giornale*, Fiume, 2.11.1918., 2.

32 „L'imponente manifestazione operaia“, *Il Giornale*, Fiume, 2.11.1918., 2.

uspostavu Rijeke kao slobodne nezavisne države pod zaštitom Socijalističke Internacionale.³³ Upravo ulazak međunarodnih, ali ponajprije talijanskih trupa u grad označava nemogućnost socijalista da organiziraju ikakvu daljnju revolucionarnu akciju. Iako 1919. godine socijalisti uspješno organiziraju prvomajsku proslavu, a prema britanskom izvještaju socijalisti u tom razdoblju broje oko 6.000 pristalica,³⁴ socijalisti nemaju vanjsko političku opciju koja bi ih mogla podržati. Djelomično otvaranje socijalistima pokazuje projekt Ruggera Gotthardija o stvaranja riječke tampon-države koja se trebala prostirati od Plomina do Kraljevice,³⁵ koji vjerojatno podržavaju Britanci, ili D'Annunzijeve republički projekti. Ipak u oba slučaja socijalisti i socijalistički klasni model nisu bili suština tih koncepata. Daljnji razvoj događaja u Rijeci izrazito će promijeniti situaciju, ali ne valja zaboraviti da osnivanje Komunističke partije Rijeke 1921. ukazuje na izdrživost pokreta i u tim nemirnim vremenima.³⁶ Također, ponikavši iz riječkog socijalizma, komunistički pokret u Rijeci nastavit će postojati i u fašističkoj Italiji i imati udio u organizaciji pokreta otpora u ovim krajevima.³⁷

No vratimo se na 1918. godinu. Uspostava Radničkog vijeća, zahtjev za plebiscitom te kasnije zahtjev za uspostavljanjem republike ukazuju protivljenje aneksijama ikojoj nacionalnoj državi. Socijalisti nisu, međutim, protiv nacionalne ideologije kao kulturnog fenomena, zalažu se za nacionalne slobode, ali protive se nacionalizmu kao jedinoj opciji za političku organizaciju teritorija. Kao što će u intervjuu talijanskom socijalističkom dnevniku „L'Avanti!“ reći istaknuti riječki socijalist Árpád Simon (Pistian/Píšťany, 1886. - Beč, 1938.?),³⁸ zahtjev za Riječkom Republikom proizlazi iz posebnog položaja grada u Ugarskoj te je bio potreban zbog multinacionalnosti riječkog stanovništva i ekonomske funkcije grada.³⁹ Dakle, 1918. teritorijalno-ekskluzivistički nacionalizam, iako naizgled politički prevladavajući oblik, bio je samo jedna od postojećih političkih identifikacijskih opcija za riječko stanovništvo. Brojne pristalice socijalističkog pokreta odraz su klasne

33 „Il comizio socialista“, *Il Giornale*, Fiume, 18.11.1918., 2 i „Dite sul serio?“, u *La Bilancia*, Fiume, 19.11.1918., 2.

34 William KLINGER, „Negotiating the Nation. Fiume: from Autonomism to State Making (1848-1924)“, doktorska disertacija, European University Institute, Department of History and Civilization, Fiesole, 2007., 169.

35 O Ruggeru Gotthardiju i njegovom projektu vidjeti Ljubinka KARPOWICZ, „Biografia politica di un autonomista. Ruggero Gottardi“, *Quaderni CRSR*, 7 (1983-84.), 39-64.

36 O Komunističkoj partiji Rijeke vidi *Komunistička partija Rijeke 1921.-1924., Materijali sa znanstvenog kolokvija održanog 24. prosinca 1979. godine u Rijeci*, ur. Mihael SOBOLEVSKI, Rijeka, 1980; Luciano GIURICIN - Mihael SOBOLEVSKI, *Il Partito comunista di Fiume - Komunistička partija Rijeke 1921.-1924.*, Volume I, Fiume-Rovigno, 1981. i L. GIURICIN - M. SOBOLEVSKI, *Il Partito comunista di Fiume - Komunistička partija Rijeke 1921.-1924. Documenti - Grada*, Acta Historica Nova, Volume II, Fiume-Rovigno, 1982.

37 Luciano GIURICIN, „Radnički i komunistički pokret u Rijeci od 1924. do 1941. godine“, u *Radnički pokret na riječkom području 1918-1941. Materijali sa znanstvenog skupa održanog 18. i 19. lipnja 1982. u Rijeci*, ur. Ljubinka KARPOWICZ, Rijeka, 1982., 59-112. i L. GIURICIN, „Il movimento operaio e comunista a Fiume: 1924-1941“, *Quaderni CRSR*, 7 (1983-1984.), 65-134.

38 L. GIURICIN, „L'attività del partito comunista di Fiume dopo il congresso costitutivo (dicembre 1921 - Maggio 1924)“, u GIURICIN - SOBOLEVSKI, *Il Partito comunista di Fiume*, 43.

39 Oddino MORGARI, „Fiume, repubblica libera ed indipendente“, *L'Avanti!*, Milano, 27.10.1919., 1.

alternative političkim nacionalizmima u Habsburškoj Monarhiji, ali nisu negacija postojanja ili važnosti nacionalne pripadnosti i za same socijaliste. Protivljenje nacionalnim aneksijama samo svjedoči da (Habsburška) Monarhija krajem 1918. nije bila propali politički projekt. Nadnacionalna monarhija je i dalje jednom segmentu stanovništva predstavljala jedan, sada republički, model koji se nije kosio s nacionalnim identifikacijom, koji je imao svoju ekonomsku funkciju, i u socijalističkom shvaćanju, mogao je pridonijeti klasnom oslobođenju radništva.

Kako ne bi ostali u okvirima političkih teorija i kako ne bi pomislili da su riječki socijalisti bili neka elitistička i strana pojava u riječkom društvu, prikazat ću kratke biografije osoba za koje znamo ili pretpostavljamo da su bili članovima Radničkog vijeća. Biografski podaci se temelje poglavito na dokumentima talijanske policije iz fašističkog razdoblja koja je motrila takozvane subverzivne elemente, ali prikupljala podatke i o ostalim građanima. S jedne strane, radi se o podacima iz osobnih dosjea koji nam omogućavaju uvid u zanimljive pojedinosti o riječkim socijalistima. S druge strane, podaci su plod dokumentacije prikupljene uglavnom nakon što je Rijeka anektirana Italiji pa ima vrlo malo informacija o razdoblju do 1924. godine kao i o samome Radničkom vijeću. A kao što ćemo vidjeti, neke osobe iz Radničkog vijeća tada više nisu bile u Rijeci ili policiji više nisu bile sumnjive.

Članovi Radničkog vijeća

Na temelju objavljenih članaka u lokalnim novinama *La Bilancia* i *Il Giornale* znamo da se Radničko vijeće sastojalo od trideset i jednog člana.⁴⁰ Sedmorica su imala izvršne funkcije, dok su ostali navedeni isključivo kao članovi vijeća. Predsjednik Radničkog vijeća bio je Giuseppe Bruss, prvi potpredsjednik August Bizjak, drugi potpredsjednik Giuseppe Zadaricchio, tajnik Giuseppe Quarantotto, zamjenik tajnika Alessandro Zaccaria, zapisničar Carlo Gerzina i blagajnik Pietro Kemper. Iako ne nalazimo svu sedmoricu u kazalu sumnjivih elemenata talijanske policije iz fašističkog razdoblja,⁴¹ sačuvani su osobni dosjei svih sedmorice.

Predsjednik Radničkog vijeća Giuseppe Bruss (Rijeka, 1883. – 1939.), po zanimaju modelar (*modellista*), može se smatrati jednim od najdugovječnijih članova riječkog radničkog pokreta. U studenom 1905. G. Bruss je među članovima međustrukovnog vijeća riječke sekcije centraliziranih sindikata,⁴²

40 „Si costituisce il consiglio degli operai“, *La Bilancia*, Fiume, 31.10.1918., 1 i „Si costituisce il Consiglio degli operai“, *Il Giornale*, Fiume, 31.10.1918., 2.

41 Državni Arhiv u Rijeci (dalje DARI)-53, *Questura di Fiume* (dalje *Riječka Kvestura*), Knjiga 5, *Registro alfabetico degli iscritti nello Schedario di Gabinetto, iniziato nel dicembre 1925* (Imensko kazalo politički sumnjivih osoba započeto u prosincu 1925., dalje Imensko kazalo), Slovo B, redni broj 16, Bruss Giuseppe *socialista* (socijalist); Slovo G, redni broj 10, Gerzina Carlo *comunista* (komunist); Slovo K, redni broj 12, Kemper Pietro *comunista P.* (komunist član partije); Slovo Q, redni broj 1, Quarantotto Giuseppe *comunista P.* (komunist član partije), te Slovo Z, redni broj 1, Zaccaria Alessandro, *comunista P.* (komunist član partije).

42 „A fumei szakszervezeti bizottság“, *Népszava*, Budapest, 24.11.1905., 10.

a iduće godine član je organizacijskog odbora prvomajske proslave.⁴³ Godinu dana kasnije Bruss je priveden zbog anarhističkih letaka,⁴⁴ a znamo da je član riječkog radničkog zbora (*Unione corale operaia*).⁴⁵ Kako sam G. Bruss izjavljuje policiji 1927. godine, od svoje 15 godine smatra se članom socijalističke partije, a od 1918. njen je predsjednik. Nadalje G. Bruss izjavljuje da je od 1918. do 1919. predsjednik Radničkog vijeća i vođa Crvene garde koja je dobivala oružje posredstvom Talijanskog nacionalnog vijeća. Iako G. Bruss nastavlja svoj iskaz navodeći da se od 1919. više nije bavio politikom, to nije u potpunosti istinito. Iz dosjea je vidljivo da je G. Bruss imao problema s lokalnim fašistima, priskrbio si je pištolj koji su mu 1921. oduzele vlasti, a godinu dana kasnije preko njegova skladišta novine zanellijanaca unose se u Rijeku. Nadalje, nakon fašističkog udara na Zanellu, G. Bruss odlazi u Zagreb gdje radi kao željezničar, a vraća se u Rijeku 1924. s potvrdom da je politička izbjeglica. Iako ga policija kasnijih godina ne smatra posebno opasnim, vlasti opažaju da često odlazi na Sušak poslovno, ali se ne može isključiti da se tamo nalazi s komunistom Giuseppeom Quarantottom. Giuseppe Bruss preminuo je u Rijeci u veljači 1939. godine.

O prvom potpredsjedniku vijeća policija nije imala previše podataka. Po osobnom dosjeu August Bezjak rođen je u Ljubljani 1902. godine te je po zanimaju bio zidar. Stupio je, odmah nakon osnivanja, u Komunističku partiju Rijeke. U dosjeu postoji prijavnica iz 1921. godine te policija navodi kako se oko 1926. preselio s obitelji u Zagreb.⁴⁶

Drugi potpredsjednik vijeća, Giuseppe Zadaricchio (Pula, 1883. - Rijeka, 1956.), po zanimanju stolar za željezo (*carpentiere in ferro*), prema talijanskoj policiji nije bio politički osobito opasna ličnost. Tridesetih godina navodi se kako je do 1924. bio komunističkih uvjerenja i kako nije član fašističke stranke. Kratke crtice o kretanjima Giuseppea Zadaricchia vrlo su korisne za razumijevanje tokova migracija radništva na Sjevernom Jadranu na početku 20. stoljeća. Rođen u Puli, G. Zadaricchio seli u Rijeku oko 1909. gdje ostaje sve do prosinca 1924. kada zbog posla odlazi u Trst. Iz Trsta se ponovo vraća u Rijeku 1932. te tridesetih godina radi u brodogradilištu i vodi mali dućan za drva i ugljen. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1942. godine, policija pak navodi da pored rada u brodogradilištu G. Zadaricchio radi i kao nadničar u jednom drugom društvu.⁴⁷ Nije nam poznato kako je G. Zadaricchio dočekao oslobođenje, ali se čini da nakon rata nije imao

43 DARI-52, *Magistrato civico di Fiume. Sezione di Pubblica Sicurezza (Gradsko poglavarstvo Rijeka. Odjel javne sigurnosti)*, busta ex-112, Olovkom pisan popis s 51 imenom naslovljen *Il comitato primo Maggio* (Prvomajski odbor), bez datuma. Popis se najvjerojatnije odnosi na Prvomajsku proslavu 1906. godine.

44 Antun HERLJEVIĆ, „Dokumentacija arhivske građe o radničkom pokretu u Rijeci“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Svezak V, (1959.), Dokument 53, 95.

45 DARI-53, *Riječka Kvestura, Categoria A1- Informazioni* (Kategorija A1 – Informacije, dalje A1), Fascicolo di Bruss Giuseppe fu Francesco.

46 DARI-53, *Riječka Kvestura, Categoria A9 – Sovversivi fuori provincia* (Kategorija A9 – Subverzivni elementi izvan provincije, dalje A9), Fascicolo di Besiak (Bisjak, Bizjak) Augusto fu Domenico.

47 DARI-53, *Riječka Kvestura, Categoria A8 - Sovversivi della giurisdizione* (Kategorija A8 – Subverzivni elementi iz provincije, dalje A8), Fascicolo di Zadaricchio Giuseppe di Pietro.

nikakve partijske funkcije pošto je njegova smrt 1956. ostala nezapažena u lokalnim novinama.

Tajnik Giuseppe Quarantotto (Pula, 1889. - Rijeka, 1939.), po zanimanju modelar (*modellista*), bio je poput G. Brussa izrazito politički aktivan. Rođen u Puli, bio je zavičajan u Rovinju, a od 1907. boravi u Rijeci. Kako navodi H. Raspor, G. Quarantotto je 1917. bio „glavni sekretar“ riječkih socijalističkih sindikata,⁴⁸ a sam G. Quarantotto u jednom pismu spominje 1924. sedam godina posvećenosti partiji. 1925. policiji je tvrdio kako je prije tri godine dao ostavku na svojim funkcijama u partiji i ispisao se iz iste jer više nije osjećao pravu povezanost s partijom i jer je htio postati dobar građanin i obiteljski čovjek. Iz pisma koje je poslao Komunističkoj partiji u siječnju 1924. razabire se pak da je zbog straha za vlastitu obitelj G. Quarantotto podnio ostavku. Pri kraju pisma G. Quarantotto navodi kako nema namjeru pristupiti nikakvim buržujskim strankama i da srcem ostaje i dalje uvijek vezan za komunističku partiju i želi ostati prijatelj s dosadašnjim drugovima. Razloge razlaza s partijom valja stoga tražiti u teškoj situaciji za protivnike aneksije Rijeke Italiji, a pojavise u teroru fašista te u lošim ekonomskim uvjetima u gradu. Zbog svoje političke djelatnosti Giuseppe Quarantotto zbog političkih razloga biva 1923. izgnan iz Rijeke pa boravi prije na Sušaku, a kasnije u Zagrebu gdje radi kao željezničar do 1929. godine. Ipak G. Quarantotto, tijekom 1925. uspijeva vikendima i praznicima dolaziti u Rijeku u posjet obitelji, ali policija očito staje na kraj njegovim posjetima i ponovo mu je zabranjen ulazak u Rijeku. Prije nego što će se vratiti na Sušak 1930., Giuseppe Quarantotto seli u Pariz na koji mjesec, da bi se potom pokušao vratiti u Rijeku. Tada piše pismo voditelju fašističkih sindikata trgovaca u Rijeci izražavajući želju za povratkom u svoju domovinu Italiju. U tom pismu navodi da je slijedio pogrešnu politiku te on kao Talijan u fašističkoj stranci vidi pravog predstavnika Italije i talijanskog naroda. Policija međutim ne vjeruje G. Quarantottu jer navodi da je i na Sušaku bio član ljevičarskih sindikata i da je održavao kontakte s antifašistima u Rijeci i na Sušaku.⁴⁹ Također, putovanje u Pariz budi sumnje u G. Quarantottovu povezanost s komunistima. Premda on sam objašnjava odlazak u Francusku potrebom da izbjegne stjecanje jugoslavenskog državljanstva, u tom razdoblju u francuskoj emigraciji boravi podosta (riječkih) komunista. Teško bolestan, 1939. godine G. Quarantotto, zahvaljujući posredništvu talijanskog konzulata u Sušaku, uspijeva se na samrti vratiti u Rijeku gdje ubrzo umire.⁵⁰

Za Alessandra Zaccariju (Beč, 1891. – Trst, 1944.)⁵¹ možemo reći da svakako ima zanimljivu biografiju. Premda rođen u Beču, Alessandro Zaccaria

48 RASPOR, *Tokovima klasne borbe*, 14.

49 O komunističkom pokretu u Hrvatskom primorju vidi: M. SOBOLEVSKI, „Komunistički pokret u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju 1919.-1929.“, 37-47 i Bosiljka JANJATOVIĆ i Petar STRČIĆ, „Komunistički pokret u Hrvatskom primorju od 1929. do 1941. godine“, 121-133 u *Savez Komunističke Jugoslavije*, ur. M. SOBOLEVSKI. O sindikatima na Sušaku B. JANJATOVIĆ, Sindikalni pokret u Sušaku u razdoblju između svjetska rata, *Radnički pokret na riječkom području*, ur. Lj. KARPOWICZ, 113-135.

50 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A1, Fascicolo di Quarantotto Giuseppe fu Antonio. Izvještaj policijskog službenika, Rijeka, 28.9.1930.

51 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Zaccaria Alessandro fu Francesco.

bio je zavičajan u Koprnu, a tvrdio je vlastima da se od 1898. nalazio u Rijeci, dok u jednom policijskom izvještaju vlasti pišu da je u Rijeci praktički od rođenja. Do 1921. A. Zaccaria je radio devet godina u brodogradilištu, a po članskoj iskaznici socijalističke partije iz njegova dosjea vidimo da je član partije od 1911. godine. Kraj Prvog svjetskog rata za A. Zaccariju znači i veći angažman u socijalističkom pokretu pa će 1919. biti izbačen iz Rijeke zbog boljševičke propagande. Nekoliko puta će vlasti obnoviti dekret o izgonu, tako da A. Zaccaria seli u Rovinj gdje boravi od listopada 1920. do ožujka 1925. i vrši dužnost tajnika socijalističkih sindikata te funkciju ravnatelja Okružne blagajne za osiguranje radnika. Za vrijeme boravka u Rovinju za njega se tvrdi da je ozbiljan, obrazovan i inteligentan te iako nema akademskih titula, poznaje jezike i socijalne probleme. Ustrajan radnik, druži se s lokalnim subverzivnim elementima te je od umjerenog postao revolucionarni socijalist. U dopisništvu je sa subverzivnim elementima iz Italije, Rusije i Mađarske, dobiva i šalje subverzivnu štampu, radi propagandu u Rovinju održavajući skupove i govore u raznim prilikama. Smatraju ga stoga opasnim elementom zbog utjecaja na mase i mogućnosti vršenja sistematske propagande. Nakon priključenja Rijeke Italiji A. Zaccaria će imati nemalo problema zbog dekreta o izgonu i svojih ideala, tako da će se morati smjestiti u Lovranu s obitelji, a bit će pod stalnom smotrom policije. Pored toga A. Zaccaria više nije bio član komunističke partije zbog bratova nesmotrenog vođenja financija jedne socijalističke institucije u Julijskoj krajini. Iako izbačen iz partije, A. Zaccaria djecu odgaja u (ljevičarskom) antifašističkom duhu. Za posljednjeg sina Spartaca nemamo informacija, ali je A. Zaccaria pri izboru imena jasno dao do znanja svoje ljevičarske simpatije, dok se druga dvojica, Egon i Amauri, unovačuju u britansku vojsku i iskrcavaju u Napulj radi sabotaže. Obojica bivaju uhićeni i strijeljani 1942. kao dezerteri.⁵² U tom razdoblju, A. Zaccaria odlazi u ilegalnosti, ali ga talijanske vlasti pronalaze i uhićuju te završava po zatvorima i u umobolnici u Modeni. Na osobnom kartonu navodi se da je 1933. objavljen iz Lovrana i da je preminuo u Trstu. Taj zapis ustvari krije tragičnu sudbinu A. Zaccarije koji se iz umobolnice vraća u Lovran da bi potom u travnju 1944. bio ponovo uhapšen i odveden u tršćanski logor Rižana gdje je ubrzo ubijen.⁵³

Zapisničar vijeća Carlo Gherzina/Gerzina (Rijeka, 1895.), privatni činovnik, iako rođen u Rijeci bio je zavičajan u Postojni. Čini se kako C. Gerzina nije bio na bojištu, policija navodi da je proglašen nesposobnim za služenje vojske u vrijeme Austro-Ugarske, ali također navodi da se na kraju rata vratio u Rijeku. Moguće je stoga da je proveo rat kao militarizirani radnik u nekom vojnom postrojenju. Nezaposlen, učlanio se u socijalističku partiju te su mu povjerene dužnosti u sindikatu. Među sačuvanom dokumentacijom

52 Elio APIH, *Italia, fascismo e antifascismo nella Venezia Giulia (1918-1943)*, Bari, 1966., 418.

53 Vinko ŠEPIĆ ČIŠKIN, *Nacionalnost ili državljanstvo. Kritički osvrt na knjigu Le vittime di nazionalità italiana a Fiume e dintorni (1939-1947) – Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.)*, Rijeka, 2010., 23. Autor navodi kako je napisao biografiju Alessandra Zaccarije, međutim nije ju još objavio.

u dosjeu vidi se da je C. Gerzina radio u Omladinskoj sekciji partije te vodio računa o jednom dijelu političke štampe koja je dolazila iz Italije. C. Gerzina 1921. pristupa Komunističkoj partiji Rijeke, a 1922. postaje trgovački putnik za jednu tvornicu papira iz Zagreba. Nakon nekog vremena ponuđena mu je stalna poslovna pozicija u Zagrebu pa iseljava iz Rijeke. Čini se stoga da on više nije politički aktivan u rodnom gradu. Osim roditelja, u rodnom gradu mu ostaju dvije sestre i dvojica braće koja su bila zaposlena u brodogradilištu.⁵⁴

Rizničar Pietro/Péter/Petar Kemper (Nagykikinda, danas Kikinda u Srbiji, 1881. - Rijeka, 1953.) dolazi u Rijeku oko 1905. kao tipograf, a 1910. piše dnevniku mađarske socijaldemokracije optužujući riječke liječnike za nemarnost prema jednoj radnici.⁵⁵ P. Kemper je bio među potpisnicima prijave za održavanje prvomajske proslave 1914. godine,⁵⁶ aktivan je i u sindikatu grafičkih radnika te radi kao zaposlenik Okružne blagajne za osiguranje radnika. Stoga, znamo da je bio angažiran u predratnom socijalističkom pokretu, a na kraju Prvog svjetskog rata P. Kemper još je uvijek imao važnu ulogu u lokalnom socijalističkom pokretu. P. Kempera nalazimo kao govornika na mađarskom jeziku na javnom skupu u studenom 1918., među organizatorima je prvomajske proslave 1919. i dopisuje se sa Árpádom Simonom, riječkim predstavnikom u Mađarskoj Sovjetskoj Republici.⁵⁷ Kada u studenom 1921., na Trećem kongresu Socijalističke partije Rijeke, dolazi do rascjepa između socijalista i komunista, odnosno do transformacije partije u revolucionarnu Komunističku partiju Rijeke te, nakon par dana, do ponovnog uspostavljanja reformističke Socijalističke partije, P. Kemper pristaje uz potonje. Kako su sljedbenici socijalista ostali manjinska pojava na riječkoj političkoj sceni, tako i za P. Kemper ova odluka praktički rezultirati krajem njegove političke aktivnosti. Policija ga neko vrijeme smatra politički opasnim, daje se i negativno mišljenje za dobivanje talijanskog državljanstva, ali će ga P. Kemper ipak ishodovati. Premda ga vlasti od 1930. ne smatraju politički angažiranim, P. Kemper će ipak 1937. godine doživjeti pretres zbog sumnje da posjeduje subverzivne materijale i neprijavljeno oružje.⁵⁸ Koliko je poznato P. Kemper nije sudjelovao u NOB-u, a preminuo je u Rijeci 30. studenog 1953. Osmrtnicu je objavio Kolektiv narodne štamparije što ukazuje na kontinuitet i snagu profesionalne pripadnosti unatoč mnogim državnopravnim promjenama i političkim transformacijama riječkog društva u prvoj polovici 20. stoljeća.⁵⁹

54 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Gerzina Carlo di Andrea.

55 „Il caso dell'operaia Leban e il vecchio "cliché" della "Voce"“, *Il Lavoratore*, Fiume, 30.7.1910., 2 i „L'inchiesta sul caso dell'operaia Leban“, *Il Lavoratore*, Fiume, 13.8.1910., 2.

56 Antun HERLJEVIĆ., Dokumentacija arhivske građe o radničkom pokretu u Rijeci, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Svezak V, (1959.), Dokument 75, 116.

57 SOBOLEVSKI, „Komunistička partija Rijeke“, 54.

58 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Kemper Pietro di Pietro.

59 Osmrtnica objavljena u *Riječki List*, Rijeka, 2.12.1953, 4.

Identificirati ostale članove Radničkog vijeća nešto je teži zadatak. Samo je nekolicina označena na listi sumnjivih elemenata,⁶⁰ a tek za sedmoricu postoji osobni dosje. Pronalaženje osnovnih biografskih informacija o osobama isključivo kroz prezime i inicijale nije uvijek urodilo plodom te se ova razmatranja ne mogu smatrati konačnima. Za sada možemo reći da su sljedeća dvanaestorica bili članovi Radničkog vijeća: Riccardo Camerra, trafikant;⁶¹ Giovanni Corich, nadničar;⁶² Federico Facchini, tokar;⁶³ Francesco Huber, stolar za željezo;⁶⁴ Corrado Illiasich, stolar za željezo;⁶⁵ Natale Lorenzini, drvodjelac;⁶⁶ Marcello Pelaschiar, električar;⁶⁷ Olivo Scalembra, trgovac ribom;⁶⁸ Ernesto Staffetta, tesar;⁶⁹ Stanislao Szraga, drvodjelac;⁷⁰ Dragutin Žanić, strojovođa⁷¹ te Erasmo Grubissich, postolar. Tu još treba pridodati četvoricu za koje postoje neki podatci zahvaljujući kojima bi ih mogli smatrati identificiranim; rodonačelnik obitelji Marussich, kasnije Marussi, bio je strojar Luigi (Pula, 1869.) koji je imao dvojicu sinova s početnim slovom L: Luigija (Rijeka, 1897.), strojar, i Loredana (Rijeka, 1900.), trgovac.⁷² Bilo koji od navedene trojice mogao bi biti „Marussich L.“. Policija također ne navodi niti jednog Serdoza s početnim slovom S kao sumnjivca, premda postoji dosta Serdoza koji su bili u komunističkom pokretu. Postoje barem dvojica Serdoza, Stefano (Rijeka, 1882.-1932.), talioničar,⁷³ i Santo (Rijeka, 1891.), radnik, kasnije stolar za željezo,⁷⁴ koji bi mogli biti identificirani s nepoznatim S. Serdozom. Policija nije vodila kao sumnjivca niti jednog „Tomeca“, ali postoje barem trojica Maria Tomaza, po zanimanju radnici, koji bi mogli odgovarati nominativu prisutnom u riječkim novinama. Dvojica su rođena u Rijeci, 1893. i 1896., a jedan 1886. na Sušaku,⁷⁵ Na kraju, Camalicha ili

60 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Imensko kazalo, Slovo B, redni broj 44, Blasich Roberto *socialista* (socijalist); Slovo C, redni broj 28, Camerra Riccardo *comunista P. e zanelliano* (komunist član partije i zanellijanac); Slovo G, redni broj 46, Grubessich Erasmo *comunista* (komunist); Slovo H, redni broj 28, Huber Francesco *socialista* (socijalist); Slovo L, redni broj 55, Lorenzini Natale *soc. comunista e zanelliano* (socijal komunist i zanellijanac); Slovo S, redni broj 112, Szraga Stanislao *soc. comunista* (socijal komunist), redni broj 115, Staffetta Ernesto *repubblicano* (republikanac), i redni broj 145, Scalembra Olivo *zanelliano* (zanellijanac), Slovo Z, redni broj 3, Zanich Carlo *comunista* (komunist), i redni broj 19, Zunt Ferdinando *comunista* (komunist).

61 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Camerra Riccardo.

62 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Corich Giovanni.

63 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Facchini Federico.

64 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Huber Francesco.

65 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Illiasich Corrado di Francesco.

66 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Lorenzini Natale fu Alessandro.

67 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Pelaschiar Marcello.

68 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Scalembra Olivo fu Giovanni.

69 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Staffetta Ernesto.

70 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Szraga Stanislao fu Vincenzo.

71 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A9, Fascicolo di Zanich Carlo fu Martino.

72 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Marussich Luigi; Scheda individuale di Marussich Luigi i Scheda individuale di Marussich Marussi Loredano.

73 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Sedoz Stefano.

74 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Serdoz Santo.

75 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Tomaz Tomasi Mario di Francesco; Scheda individuale di Tomaz Mario del fu Alberto i Scheda individuale di Tomaz Mario del fu Rocco.

Kamalicha s početnim slovom imena L., koji bi imao dovoljno godina da može biti član Radničkog vijeća, nisam pronašao. Međutim, među Kamalichima/Camalichima se pojavljuje Liberato, rođen 1911.,⁷⁶ čije bi ime moglo ukazivati da je u toj obitelji u nekom trenutku bilo poveznica sa socijalističkom ideologijom. Ipak taj Kamalich će biti sumnjiv policiji zbog svojih hrvatskih nacionalnih simpatija.⁷⁷

Sedmorica, za sada, ostaju gotovo u potpunosti nepoznata.⁷⁸ Kako je politička i ekonomska situacija u Rijeci od 1918. sve do 1924. godine izrazito komplicirana i teška, moguće je da su te osobe otišle iz Rijeke u tom turbulentnom razdoblju. Stoga ne čudi da od spomenute sedmorice talijanska policija navodi u kazalu Roberta Blasicha i Ferdinanda Zunta bez ikakve popratne informacije osim da se radi u prvom slučaju o socijalistu, a u drugom o komunistu.⁷⁹ No, vratimo se na identificiranu dvanaesticu. Sama činjenica da je ostale članove Radničkog vijeća bilo teže identificirati preko policijske dokumentacije ide u prilog tezi da su se pasivizirali, promijenili političku ideologiju ili jednostavno otišli iz Rijeke.

Tokar Federico Facchini (Galizana, 1889.) 1919. godine postaje zastupnik u Gradskoj skupštini (Talijansko nacionalno vijeće),⁸⁰ a u tridesetim godinama prošlog stoljeća i dalje je član Gradskog vijeća. Federico Facchini je u međuvremenu i izgradio karijeru postavši glavni tehničar u tvornici torpeda te je napredovao i na socijalnom planu postavši potpredsjednik gradske zalagaonice za pomoć siromašnima (*Monte di Pietà*) i savjetnik za male industrije.⁸¹ Koliko je poznato nije preminuo u Rijeci pa možemo pretpostaviti da je napustio grad neposredno nakon 1945. godine.

U gradskom vijeću iz tridesetih godina nalazimo i tokara za željezo Francesca Hubera (Rijeka, 1895.), ali čini se da on nije uznapredovao poput F. Facchinija.⁸² Policija nema njegov osobni dosje, a za njega znamo sa sigurnošću da je 1949. otišao iz Rijeke u Italiju.

Marcello Pelaschiar (Pula, 1883.), kasnije je talijanizirao prezime u Pelaschieri,⁸³ boravi u Rijeci od 1912. godine gdje tridesetih godina poslovno napreduje. Marcello Pelaschieri 1930. postaje voditelj novoosnovanog odjela za zaposlenje za industrijske radnike za Riječku provinciju. Prema policiji

76 DARI-536, *Anagrafska zbirka*, Scheda individuale di Kamalich Liberato.

77 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Kamalich Libero di Costantino.

78 Novine ih navode kao R. Blazic, F. Burany, R. Gohl, I. Horvath, G. Illicich, A. Zamber i F. Zunt. Za R. Blazica i F. Zunta pretpostavljamo da se radi o Robertu Blasichu i Ferdinando Zuntu.

79 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Imensko kazalo, Slovo B, redni broj 44, Blasich Roberto *socialista* (socijalist) i Slovo Z, redni broj 19, Zunt Ferdinando *comunista* (komunist).

80 *I verbali del Consiglio Nazionale Italiano di Fiume e del Comitato Direttivo*, ur. Danilo L. MASSAGRANDE, Roma, 2014, 560.

81 W. Klinger, „L'organizzazione del regime fascista nella Provincia del Carnaro (1934-1936)“, *Quaderni CRSR*, 24 (2013.), Fusnota 29, 205.

82 Isto.

83 Odluka Riječkog Prefekta o promjeni prezimena iz Pelaschiar u Pelaschieri, na temelju zahtjeva Marcella Pelaschiera, objavljena je u *Gazzetta ufficiale del Regno d'Italia*, Roma, 7.8.1934., 3642. Dostupno na web stranici *Automazione della Gazzetta Ufficiale Storica* <http://augusto.agid.gov.it/#giorno=07&mese=08&anno=1934> (posljednji put pristupljeno 6.12.2018.)

član je Dobrovoljne milicije za nacionalnu sigurnost (*Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale*) od njenog osnutka, pa je politički podoban za tu poslovnu funkciju.⁸⁴ Kako u osobnom kartonu iz talijanskog razdoblja nisu zabilježene informacije o njegovoj smrti, a ne postoji osobni karton na njegovo ime iz razdoblja nakon 1945., možemo pretpostaviti da je napustio Rijeku nakon Drugog svjetskog rata.

Koliko je poznato Ernesto Staffetta (Pula, 1895.) nije imao osobni dosje, ali na temelju djelatnosti u osobnom kartonu možemo zaključiti da je i on poslovno napredovao postavši šef tehničar – zaposlenik u riječkom brodogradilištu. Također, ne znamo što se s njim zbilo nakon 1945. godine.

Navedena četvorica predstavljaju primjere ličnosti koje su se priklonile novom fašističkom režimu, pa bi stoga mogli pomisliti kako je socijalistička misao u Rijeci bila prolazna. No nemali je broj onih koji su ostali uz svoje ideale s manje ili više privrženosti.

Prije svih treba navesti poznatog sugrađanina Corrada Illiasicha (Rijeka, 1891. - Dachau, 1945.). C. Illiasich se s 18 godina upisao u socijalističke sindikate, kasnije je bio i član direkcije, ostavši učlanjen u sindikat sve dok 1923. ovaj nije prestao postojati. Kako nije bio revolucionarnih stajališta, glasao je na kongresu protiv transformacije Socijalističke partije u Komunističku partiju. Stoga je nakon spomenutog kongresa, C. Illiasich bio kratko tajnik sada novostvorene Socijalističke partije Rijeke. Kako je izjavio na ispitivanju policije 1928. godine: „Od 1923. godine nisam se više bavio politikom, niti pripadam političkim strankama, održavam uvijek socijalističku ideju, bez ikakve javne manifestacije (*Dall'anno 1923, non mi sono più occupato di politica, ne appartengo a partiti politici, conservo sempre l'idea socialista, senza esplicitare nessuna attività*)“.⁸⁵ Iako će se te godine upisati u fašističke sindikate, policija ga i dalje smatrala politički opasnom individuom. Kako se prisjeća najstariji sin, Corrado Illiasich se politički formirao u socijalistički revolucionarnim principima i kultu Sovjetskog Saveza, tako da ne čudi da je i trojici svoje djece rođene dvadesetih godina nadjenulo imena iz socijalističke ili sovjetske političke tradicije (Neva, Volga i Spartaco),⁸⁶ a možda se i ime kćeri Velije veže za tu tradiciju.⁸⁷ Međutim, tridesetih godina C. Illiasich više nije politički aktivan i policija smatra da se posvetio obiteljskom životu. Iz policijskog dosjea možemo i naslutiti da je određenu ulogu u službenoj depolitizaciji Corrada Illiasicha imao i njegov poslodavac, inače isto bivši socijalist, koji je imao obiteljske veze s lokalnim fašistima i fašistički sindikat jer je C. Illiasich zbog svoje političke prošlosti bio u nemogućnosti ishodovati graničnu propusnicu, a kao glavni radnik imao je potrebu ići na Sušak. Za vrijeme Drugog svjetskog rata C.

84 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A1, Fascicolo di Pelaschier Marcello fu Pietro.

85 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Illiasich Corrado di Francesco, Verbale d'interrogatorio di Corrado Illiasich, Fiume, 22.04.1928.

86 Corrado ILLIASICH, „Un'intera famiglia distrutta nella LPL e dal Cominform“, *La memoria di Goli Otok – Isola Calva*, ur. Luciano GIURICIN, Rovigno, 2017., 220.

87 Naime Velia Titta bila je žena poznatog talijanskog socijalista Giacoma Matteottija, pa je možda njena ličnost bila inspiracija za ime Illiasicheve kćeri.

Illiasich politički se ponovo aktivira i postaje rukovoditelj rajonskog komiteta Narodnooslobodilačkog odbora Rijeke pa član gradskog partijskog komiteta. Uhićen od strane nacista preminuo je u koncentracijskom logoru u Dachau. Sin Spartaco sudjelovat će u NOB-u, ali njegova angažiranost neće proći bez problema, dok su žena i kćeri, uhićene od nacista, uspjele izbjeći njegovu sudbinu. Nakon rata, iako odgojeni u ljevičarskom duhu, u novonastalim uvjetima sukoba Tita i Staljina, obitelj Illasich će doživjeti razne neugodnosti.⁸⁸

Natale Lorenzini (Rijeka, 1882.) 1930. za karabinjere je bio definiran kao član socijalističkog pokreta koji je simpatizirao komunistički i zanellijanski pokret. Iako je od 1929. član fašističkih sindikata, prema režimu je bio ravnodušan. Koju godinu prije policija privodi N. Lorenzinija zbog sumnje da se radi o opasnom komunistu te ga nakon pretresa ispituje. Te 1927. godine, Natale Lorenzini navodi kako je od 1922. do ukidanja socijalističke stranke bio član riječkih sindikata zbog poslovnih razloga. Tvrdio je kako je rijetko sudjelovao na skupovima ili radničkim sastancima, a kad bi to učinio bilo je kako bi ishodovao povišice ili kako bi prisustvovao zabavama. Stoga ne čudi da navodi članstvo u radničkom pjevačkom društvu. S druge strane, opovrgava da se izjašnjavao za autonomiju Rijeke i za Zanellu. Tada još nije bio upisan u fašističke sindikate, jer kako kaže, nikada ga nisu pozvali da to učini. U dosjeu N. Lorenzinija postoji iskaznica tesarških radnika iz 1913., koja opovrgava tezu da je kasnije stupio u klasno organizirani pokret. Druge Lorenzinijeve tvrdnje zanimljive su jer ukazuju kako je dolazilo do preklapanja različitih sfera interesa u priklanjanju socijalističkom pokretu. Mogućnost povišenja nadnica i zabavni program mogli su privlačiti radnike u pokret puno više od ideološke borbe, premda N. Lorenzini naravno policiji ovo zadnje ne bi tako jednostavno niti priznao. U svakom slučaju, za vrijeme fašističkog režima N. Lorenzini je živio u teškim ekonomskim uvjetima, a među zadnjim dokumentima u njegovom dosjeu vidimo da policija 1941. nije preporučivala njegovo zaposlenje u vojnoj proizvodnji u riječkom brodogradilištu zbog njegove komunističke prošlosti.⁸⁹ Nakon pripajanja Rijeke Jugoslaviji, N. Lorenzini se odlučuje za odlazak iz Rijeke te 1948. godine iseljava u Udine.

Više od G. Brussa, G. Quarantotta i P. Kempera, Riccardo Camerra (Rijeka, 1859. – 1939.) može se s pravom smatrati jednom od najrelevantnijih ličnosti riječkog predratnog socijalističkog pokreta. R. Camerra je još 1901. bio član socijalističkog radničkog društva (*Confederazione operaia*),⁹⁰ nalazimo ga među organizatorima prvomajske proslave 1903. godine,⁹¹ među utemeljiteljima Kružoka za socijalne studije (*Circolo di studi sociali*),⁹² kao kandidata na gradskim izborima 1907.⁹³ te kao predsjednika Okružne blagajne

88 ILLASICH, „Un'intera famiglia distrutta nella LPL e dal Cominform“, 220-221.

89 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Lorenzini Natale fu Alessandro.

90 Ines KROTA - Ive ZURAK, „Zapisnici skupština Radničkog saveza za Rijeku i njeno područje 1901. i 1902. godine (II DIO)“, *Vjesnik Histojskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, Svezak 24, (1981.), redni broj 70, 75.

91 „Comunicati: Appello! Lavoratori e Lavoratrici!“, *La Bilancia*, Fiume, 30.4.1903., 3.

92 „Circolo di studi sociali“, *La Bilancia*, Fiume, 3.7.1903., 2.

93 Proglas potpisan „Comitato elettorale dell'Opposizione coalizzata“, *La Bilancia*, Fiume, 23.05.1907, 3.

za osiguranje radnika.⁹⁴ Prava je šteta što njegov dosje nije sačuvan. Vjerojatno zbog svojih socijalistički uvjerenja tek nakon ukopa obitelj Camerra objavljuje vijesti o njegovoj smrti.⁹⁵

Dragutin Žanić, za policiju Carlo Zanich, rođen u Novom Vinodolskom 1863.,⁹⁶ živio je u Rijeci do 1921. godine kada se preselio u Kraljevinu SHS. Od tada živi na Sušaku, Svetom Jurju, i radi kao strojovođa. 1936. zatražio je propusnicu koja mu je odbijena od strane talijanskih vlasti zbog njegove komunističke prošlosti, kako policija navodi isti je izgnan iz grada.⁹⁷

Erasmus Grubisich (Rijeka, 1892.), iako zavičajan u Hreljinu, rodio se i živio je u Rijeci. Zbog tjelesne nesposobnosti nije služio vojsku. Na ispitivanju 1930. priznaje policiji da je tijekom Prvog svjetskog rata oko godinu dana bio član socijalističke partije dok je radio u jednoj riječkoj tvornici. Nakon što je napustio svoje zaposlenje 1917. počeo je raditi kao postolar i napustio je socijalističku partiju, ali tu njegova priča postaje nekonzistentna. Premda priznaje da je uzeo obveznice za socijalističku Kuću naroda (*Casa del Popolo*) nespreno kaže kako je novce dao „nekom Kemperu“ (*„nelle mani di tale Kemper“*), a potom obrazlaže kupnju obveznice kao uslugu „Kemperu koji je bio njegov dobar poznanik“ (*„per fare un favore a Kemper ch'era un mio buon conoscente“*). Naravno E. Grubisich izjavljuje da nikada nije bio član komunističke partije i da njegova djelatnost nikada nije bila protivna interesima talijanske nacije.⁹⁸ Sve skupa ukazuje da je E. Grubisich bio član socijalističkog pokreta kao i komunističkog, a to se ponajbolje vidi iz događaja sljedećih mjeseci nakon ispitivanja. U sklopu akcije talijanske policije protiv komunističkog pokreta 1931. godine, koja dovodi do uhićenja i procesuiranja pred Specijalnim sudom grupe riječkih komunista, među kojima je i Leo Valiani,⁹⁹ biva uhićen i E. Grubisich. Prema zapisnicima s ispitivanja ostalih komunista, a i prema priznanju samog E. Grubisicha, on je bio član komunističke ćelije te je primao novčanu pomoć od Crvene pomoći. Kako policija ipak nije imala konkretnijih dokaza (*„per mancanza di altri dati di fatto obbiettivi“*) te kako se radilo o jugoslavenskom državljaninu, vlasti odustaju od suđenja E. Grubisichu te biva samo izgnan iz Rijeke. Nastanjen na Sušaku, policija 1937. godine navodi kako prima talijansku antifašističku štampu iz Pariza kako bi ju unio u Italiju.¹⁰⁰

Stanislao Szraga (Gyulafehérvár, danas Alba Iulia u Rumunjskoj, 1873. – Rijeka, 1938.) rođen je u Transilvaniji, a neko vrijeme boravio je u

94 „Congressi generali“, *La Bilancia*, 2.06.1908, 2 i „Cassa distrettuale per ammalati“, *La Bilancia*, 9.7.1908., 2.

95 Osmrtnica objavljena u *La Vedetta d'Italia*, Fiume, 15.6.1939., 4.

96 Matična knjiga krštenih Novi Vinodolski, Rodeni 1852.-1874., godina 1863., redni broj 51, Dragutin Žanić, 138. Dostupno na www.familysearch.org (posljednji put pristupljeno 6.12.2018.).

97 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A9, Fascicolo di Zanich Carlo fu Martino.

98 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Grubisich Erasmo fu Antonio, Verbale di interrogatorio di Grubisich Erasmo (Zapisnik o ispitivanju Grubisich Erasma), 12.1.1930.

99 O Leu Valianiju vidi monografski broj *Časopisa za povijest Zapadne Hrvatske*, 10, (2016.).

100 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Grubisich Erasmo fu Antonio.

Zadru gdje upoznaje suprugu s kojom će imati dvije kćeri. Policija navodi da se S. Szraga 1913. preselio u Rijeku te da se borio u Austro-Ugarskoj vojsci oglušivši za vrijeme rata. Podvrgnut policijskom ispitivanju, zbog sumnje da je opasan komunist, priznaje da je od 1912. do 1922. bio član socijalističke partije i Ujedinjenih podružnica (*Sedi Riunite*). Prilikom pretresa policija je pronašla nekoliko pisama pisanih na „stranom jeziku“, te knjigu Maxa Nordaua, *Konvencionalne laži našeg društva*.¹⁰¹ Stanislao Szraga se nalazi u riječkom socijalističkom pokretu sigurno već 1913. jer ga nalazimo kao socijalističkog kandidata na izborima za Okružnu blagajnu za osiguranje radnika.¹⁰² A najvažnije je da su i njegove dvije kćeri odgojene u socijalističkom duhu. Wanda Szraga je na početku dvadesetih godina prošlog stoljeća radila u Ujedinjenim podružnicama, a pohađala je esperantistički kružok gdje je povelala i mlađu sestru.¹⁰³ Zanimljivo, policija prvo navodi, a potom briše opasku da se obitelj asimilirala u gradsko društvo. Sigurno, obitelj je bila dio riječkog radničkog društva sa socijalističkim simpatijama, koje novom režimu očito nisu odgovarale. To vjerojatno i objašnjava zašto je Stanislao Szraga tek 1933. dobio talijansko državljanstvo. Ne čudi da će obitelj tek nakon ukopa objaviti smrt Stanislaoa „Szrage“.¹⁰⁴

Na kraju teško je reći je li stanoviti član Radničkog vijeća G. Corich: Giuseppe ili Giovanni. Mišljenja sam kako se ipak ne radi o željezničaru Giuseppeu Korichu, kojega policija u kazalu navodi kao „popolare“.¹⁰⁵ Taj Giuseppe Corich je poput F. Facchinija 1919. bio izabran u Gradsko vijeće.¹⁰⁶ S druge strane, nadničar Giovanni Corich ne nalazi se u policijskom kazalu i nema osobni dosje, ali znamo da je bio vrlo aktivan u socijalističkom pokretu. Giovanni Corich (Rijeka, 1879. - 1928.) je 1907. u izvršnom odboru riječke udruge lučkih radnika,¹⁰⁷ njegovo ime nalazimo među organizatorima obilježavanja godišnjice smrti Petra Kobeka,¹⁰⁸ među organizatorima prvomajskih povorki 1909. i 1910.¹⁰⁹ te je do rujna 1911. Corich bio naveden kao odgovorni urednik riječkih socijalističkih novina *Il Lavoratore*.¹¹⁰ Možemo stoga pretpostaviti da je on kao politički aktivna ličnost u predratnom radničkom pokretu bio jedan od članova Radničkog vijeća 1918. godine. Giovanni Corich je preminuo u ožujku 1928. i premda u novinama nema

101 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Szraga Stanislao fu Vincenzo.

102 „I candidati per le prossime elezioni della Cassa distrettuale“, *Il Popolo*, Fiume, 24.5.1913., 2.

103 DARI-53, *Riječka Kvestura*, A8, Fascicolo di Szraga Giulia di Stanislao i Fascicolo di Szraga Wanda di Stanislao.

104 Osmrtnica objavljena u *La Vedetta d'Italia*, Fiume, 19.6.1938., 4.

105 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Imensko kazalo, Slovo K, redni broj 54, Korich Giuseppe *popolare* (pripadnik Pučke stranke).

106 I verbali del Consiglio Nazionale Italiano, MASSAGRANDE, 560.

107 „Società dei braccianti“, *La Bilancia*, Fiume, 18.6.1907., 2.

108 Radnik Petar/Pietro Kobek, rodom iz Štajerske, preminuo je od posljedica ranjavanja u veljači 1906. tokom riječkog generalnog štrajka. Premda nije bio aktivan u riječkom socijalističkom pokretu, štoviše prije smrti nije niti dugo živio u Rijeci, obljetnica njegove pogibelji postala je važan simbol za lokalni socijalistički pokret.

109 Antun HERLJEVIĆ., Dokumentacija arhivske građe o radničkom pokretu u Rijeci, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Svezak V, (1959.), Dokument 43, 85, Dokument 56, 98 i Dokument 60, 101.

110 Usporedi *Il Lavoratore*, Fiume, 16.9.1911., 3 s *Il Lavoratore*, Fiume, 23.9.1911., 3.

informacija o njegovim socijalističkim idealima, profesionalna pripadnost je vrlo izražena: pored osmrtnice obitelji i fašistički lučki sindikat lučkih radnika objavio je osmrtnicu.¹¹¹ Kako se obitelj drugi dan zahvalila sindikatu i skupini lučkih radnika kojoj je G. Corich pripadao možemo zaključiti da su ga radnici smatrali važnom ličnosti.¹¹²

Olivo Scalembra (Rijeka, 1892. – 1945.) služio je vojku za vrijeme Austro-Ugarske, a policiji je zanimljiv budući da je bio član autonomističke konstituante. Prilikom povratka u Rijeku u ožujku 1924. godine, policija zaustavlja O. Scalembro koji tvrdi kako se vratio u rodni grad, preko mosta na Sušaku gdje je i prije često navraćao zbog poslovnih razloga. Možemo stoga pretpostaviti da je ovaj trgovac ribom, uslijed državnog udara u ožujku 1922., odlučio slijediti R. Zanellu u izgonu u Kraljevicu. Povratkom u Rijeku, Olivo Scalembra uskoro postaje član sindikata trgovaca, ali policija navodi kako ga se ne treba smatrati vjernim sljedbenikom fašističkog režima jer se prema fašizmu drži rezervirano.¹¹³ Kao što je uočljivo, nema nikakvih naznaka o njegovim socijalističkim ili radničkim simpatijama. Činjenica da je jedini politički sumnjiv Scalembra s početnim slovom imena O u policijskom kazalu, razlog je što ovdje navodimo njegove podatke. Moguće je stoga da se radi o pogrešnoj osobi ili o promjeni političkih simpatija između 1918. i 1921. godine.

Zaključak

Pokušati doći do zaključka o nacionalnoj afilijaciji, etničkoj pripadnosti ili uobičajenom jeziku članova Radničkog vijeća na temelju prezimena ili oskudnih informacija iz policijskih dosjea je nezahvalan zadatak. Ponajviše ako pitanju identiteta pristupamo razmatrajući identitet, odnosno identifikacije, kao dinamički i situacijski fenomen. Štoviše, nacionalna i etnička pripadnost nisu najvažniji elementi u razmatranju o članovima Radničkog vijeća jer upravo politička klasna identifikacija u listopadu-studenom 1918. godine nadilazi ostale oblike pripadnosti i omogućava navedenim osobama stvaranje takvog političkog tijela. Možemo pak konstatirati da je sveukupni dojam kako su u Radničkom vijeću najmanje bili zastupljeni etnički Mađari, dok su prevladavale osobe iz Rijeke i Sjevernog Jadrana, od kojih je većina iz Istre. Taj podatak nam govori o važnosti istraživanja migracija radnika za razumijevanje stvaranja klasne svijesti i socijalističkog pokreta na području Sjevernog Jadrana. Nadalje, u Radničkom vijeću nije zastupljena bilo koja tipologija radnika, već se ponajprije radi o industrijski kvalificiranim radnicima koji rade, borave i žive na relaciji Trst-Pula-Rijeka. Stoga su radna mjesta, brodogradilišta i tvornica torpeda, također ključni za razumijevanje socijalizacije i stvaranja klasne

111 Osmrtnice objavljene u *La Vedetta d'Italia*, Fiume, 11.3.1928., 4.

112 Zahvalnica obitelji u *La Vedetta d'Italia*, Fiume, 13.3.1928., 4.

113 DARI-53, *Riječka Kvestura*, Kategorija A8, Fascicolo di Scalembra Olivo di Giovanni. 1940. policija će okarakterizirati stajalište O. Scalembre prema režimu kao korektno.

svijesti. Nadalje, treba imati na umu kako u procesu stvaranja radničke svijesti veliku važnosti imaju i pred-socijalistička radnička društva nastala u urbanim sredinama. A te urbane sredine u slučaju Sjevernog Jadrana karakterizirane su uglavnom dominacijom talijanskog jezika. Ako uzmemo sve te elemente u obzir, postaje nam jasno kako nije samo nacionalna identifikacija, odnosno rastući nacionalizam jedina važna pojava u posljednjim desetljećima postojanja Habsburške Monarhije. Svijest o pripadanju radničkom društvu te politička klasna svijest imaju određenu težinu u društvenom i političkom životu 19. i 20. stoljeća te taj element ne valja zanemariti u historijskom diskursu. Radničko vijeće je dakle odraz klasnog fenomena u Rijeci te svjedoči kako u gradu na Rječini u tom trenutku postoje snažne alternative političkim nacionalizmima. Ipak bilo bi pogrešno gledati socijaliste i radnike kao anacionalne figure jer socijalisti ne negiraju pojam nacionalnosti već se zalažu i za nacionalne slobode. I premda se čini kontradiktornim, ta je kontradikcija bila u srži funkcioniranja Habsburške Monarhije: Habsburška Monarhija je dopuštala postojanje i razvoj nacionalizama, premda sama nije bila nacionalna država. Poučeni iskustvom Habsburške Monarhije, socijalistima nije stoga bilo problematično zamišljati rješavanje nacionalnih problematika unutar klasno uspostavljene Riječke Republike pod protektoratom Socijalističke Internacionale. Na temelju broja sljedbenika, očigledno je i jedan dio riječkog stanovništva tu opciju smatrao relevantnom i izvedivom.

Summary

UZ STOGODIŠNJICU RIJEČKOG RADNIČKOG VIJEĆA. KLASNA ALTERNATIVA NACIONALNIM DRŽAVAMA NA SUTONU MONARHIJE IVAN JELIČIĆ

The article analyses the causes behind the creation of the socialist Workers' Council in Rijeka (*Fiume*) in 1918 and presents biographies of figures mentioned among its' thirty-one members. Starting from a historiography that generally omitted references to this workers organization, I show that working-class identification, understood politically, has not to be omitted from historical considerations. By contesting typical national narratives, the article emphasize that socialists were not an unnational force. Socialists considered national identification a realistic factor without endorsing nation-state as a political option. Additionally, the Workers' council directions testify socialists' inclusion inside the local Fiumian Habsburg society. Thus, socialists' activity demonstrates that the multinational experience of the Habsburg monarchy was not forgotten in 1918. Yet, it was revived and reshaped in other forms such as the request for establishing Fiume as an independent republic. Further, workers' biographies show that following Workers' council short experience various political trajectories were taken. Besides political affiliations with Italian nationalism, fascism or political passivity, in some individual persisted a left-wing orientation. Another contribution on the importance of researching the continuity of class identification.